

Kurucz György

**„MIÓTA HAZÁMBÓL
ELINDULTAM...”
TECHNOLÓGIAI
UTAZÁS ÉS
SZOCIOKULTURÁLIS
DIMENZIÓK,
1820–1825***

* Jelen tanulmány megírását, a kutatások finanszírozását az NKFIH 119577 számú projekt tette lehetővé.

Gerics Pál (1792–1868) orvos, a gróf Festetics György (1755–1819) által 1797-ben alapított első magyarországi és európai felsőfokú mezőgazdasági tanintézet, a Georgikon fiatal tanára 1820. március 20-án vette kézhez több évig tartó nyugat-európai tanulmányútjának részletes utazási instrukcióit az intézmény örököse és fenntartója, gróf Festetics László (1785–1846) bécsi palotájában.¹ A gróf és birtokainak központi igazgatási testülete, a *Directio* révén megszabott utasítások számos dologra kitértek, így az útvonalterv, a tudományos és gyakorlati, agrotechnikai, állattenyésztési, állatgyógyászati s egyéb technológiai ismeretek megszerzésére vonatkozó részletes előírások mellett, beleértve a Festetics-birtokokon előállított mezőgazdasági eredetű termékek értékesítését szolgáló piackutatási tevékenységet és a külföldi tudományos intézményekkel, kiemelkedő szakemberekkel történő kapcsolátépítés kötelezettségét, magától értetődően egy komplex regisztrációs rendszer alkalmazását is magukban foglalták.

Az instrukció huszonkilenc pontból és tizenhét alpontból állt, s tematikailag, illetve a meghatározott feladatok, a tapasztalatok rö-

¹ Az intézmény történetéhez lásd DEININGER Imre: *Keszthelyi Magy. Kir. Gazdasági Tanintézet (1865–1885) évkönyve az itt fennálló Georgikon (1797–1848) rövid történeti vázlatával*, Keszthely, Kardos Gábor, 1885.; SÜLE Sándor: *A keszthelyi Georgikon, 1797–1848*, Bp., Akadémiai, 1967. Az előbbi munkákhoz képest eltérő megközelítést kínáló értékelések – SÁGI Károly: Adatok Festetics György és munkássága értékeléséhez, in ÉRI István (szerk.): *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 6, Veszprém, 1967, 329–341.; Uő.: Festetics György élete, kulturális és politikai törekvései, in Uő. (szerk.): *Georgikon 175*, Bp., Mezőgazdasági, 1972., 13–41. Az iskolaalapító főnemes életének átfogó feldolgozásához lásd KURUCZ György: *Keszthely grófja. Festetics György*, Bp., Corvina, 2013.; CSÉBY Géza: *A keszthelyi Helikon. Gróf Festetics György szerepe a magyar művelődéstörténetben*, Zalaegerszeg, Pannon Írók Társasága, 2017.

zítése, közvetítése, valamint a technikai feltételek vonatkozásában további részekre tagolódott. A bevezető szerint a gróf azzal a céllal bocsátotta útjára Gericset, hogy birtokainak leendő fő-állatorvosi kinevezése előtt gazdasági, műszaki, orvosi tekintetben képezze magát, továbbá nagykereskedőkkel, gyáripárosokkal kapcsolatot építsen ki, állattenyésztési tapasztalatokat gyűjtsön, az intenzív szántóföldi növénytermesztés regionális sajátosságait, a különböző vetésforgók alkalmazását, valamint a rét- és legelőgazdálkodással kapcsolatos eljárásokat tanulmányozza. Az instrukció egyúttal megszabta, hogy milyen módon regisztrálja tapasztalatait. Először is naplót kellett vezetnie, feljegyezve az utazás célkitűzésének megfelelően létrejött ismeretségeket, milyen új eljárásokat látott/tanult el, továbbá milyen észrevételeket tesz az előbbiekkal kapcsolatban. A vonatkozó alpont szerint a pénzügyi mozgásokat is pontosan kellett nyilvántartania, de írásbeli kötelezettségei közé tartozott még, hogy pontos címlistát vezessen, a levelekről és beszámolókról rövid kivonatokat készítsen, mindezekről nyilvántartást vezessen, írásos küldeményeit pedig megszámozva továbbítsa. Mindemellett a Directio számára küldött havi jelentésekben meghatározott kérdésekre kellett választ adnia, vagyis milyen gazdaságokat keresett fel, milyen gazdálkodási tapasztalatokat gyűjtött. Ezt követően be kellett számolnia arról, hogy milyen könyveket olvasott el egy hónap alatt, milyen tudós társaságokat keresett fel, s mit tapasztalt, kikkel találkozott, milyen ajánlóleveleket szerzett.²

Mindemellett folyamatosan képeznie kellett magát, így például Brüsszelben angol nyelvű tanárt kellett fogadnia, s nem mellékes szempont volt, hogy jelentéseit a szükségesnek tartott idegen nyelvű annotáció alkalmazásával, de kizárólag magyar nyelven írhatta. További lényeges megfigyelés volt Geric számára, hogy a tudomány embereivel folytatott beszélgetések alkalmával kerülje a politikai megnyilatkozásokat s a politikailag kompromittált személyekkel való találkozást, illetve Magyarországról csakis úgy nyilatkozzon, hogy az emberek elégedettek, s nem kívánnak különösebb változásokat a honi állapotok tekintetében.³ Ami az utazással kapcsolatos kiadásait illeti, az instrukció értelmében 100 pengő forintnyi havi fizetésén felül szállásra, esetleges egyéb kiadásaira további 150 forintot kapott, valamint egyéb dologi kiadásokra, könyvek beszerzésére, mezőgazdasági eszközök és gépek modelljeinek készíttetésére újabb 100 forint állt rendelkezésére.⁴

² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL) Festetics Levéltár (a továbbiakban: Lt) Központi Birtokigazgatás P 274 3. d. 5. Geric Pál jelentései külföldi útjáról folio (továbbiakban: fol.) 552–564. Az utazás tágabb tudománytörténeti értelmezéséhez lásd WEBER, Wolfhard: Probleme des Technologietransfers in Europa im 18. Jahrhundert. Reisen und technologischer Wandel, in TROITZSCH, Ulrich (hrsg.): *Technologischer Wandel im 18. Jahrhundert*, Wolfenbüttel, Herzog–August–Bibliothek, 1981, 189–217. A magyarországi kontextushoz lásd KRÁSZ Lilla: Tudásképzés és tudásközvetítés Magyarországon 1770–1830, *Századok* 151(2017/5), 949–952.; KURUCZ György: Peregrinatio oeconomica. Georgikoni tanárok nyugat-európai tanulmányútjai a 19. század első évtizedeiben, *Uo.*, 1007–1024; GURKA Dezső: A 18–19. századi magyar mineralógus-peregrináció művelődéstörténeti konnotációi, *Uo.*, 1043–1062.

³ *Uo.*, fol. 557.

⁴ A korszak magyarországi pénzügyi viszonyaihoz lásd VARGHA Gyula: *Magyarország pénzügyi viszonyai. Visszapillantás hitelviszonyaink fejlődésére és a hazai pénzügyi intézetek négy évtized alatti működésére*, Bp., Pesti Könyvnyomda Rt., 1885.; KURUCZ György: Adminisztráció, gazdálkodás, adósságkezelés Gróf

A Gerics Pál tanulmányútja során keletkezett magyar nyelvű levelek, jelentések, naplók terjedelmük és differenciáltságuk folytán mindenképpen különleges gazdaság- és művelődéstörténeti értéket képviselnek, hiszen 55 levelet küldött megbízója, illetve 83 jelentést a Directio számára, továbbá évekkal az utazást követően – feltehetően kiadásra szánva – „*Európa miveltebb tartományiban tett utazási jegyzések*” címmel kétezer folió terjedelmet jóval meghaladó útinapló tisztázataát is hátrahagyta.⁵ Gerics jelentései, a megbízónak küldött levelei és naplói alapján Szilézián, Szászországon, Poroszországon, a Hannoveri Királyságon, továbbá az észak-német városokon át a Rajna-vidéken, Németalföldön, Anglián, Skócián, Franciaországon, Svájcban, Itálián keresztül követhetjük figyelemmel útját. Jóllehet a jelentések a „technológiai utazás” szempontrendszerének, illetve az objektív regisztrációs követelménynek megfelelően határozottan kizárták a szubjektív, nem tárgyyszerű élmények megörökítését, az átdolgozott „utazási jegyzések” azonban óhatatlanul tartalmaznak olyan megjegyzéseket, gyakran hosszabb kifejtéseket, melyek az instrukcióban foglaltakhoz képest a formális külföldi kapcsolatteremtés sajátos emberi oldalát is megvilágítják. S ebben a vonatkozásban a technológiai utazás során keletkezett iratanyag bizonyos elemei feltétlenül összefüggésbe hozhatók a „Grand Tour” vagy éppen az „érzelmes utazás” hagyományával, az ehhez az utazási műfajhoz köthető regisztrációs mintákkal, irodalmi műfajokkal.⁶

Jelen írásunkban nem a georgikoni tanár eredeti megbízásának megfelelő gazdasági, gyógyászati, technológiai stb. megfigyeléseinek vizsgálatára, bemutatására vállalkozunk, hanem a folyóirat biztosította kereteknek megfelelően Gerics iratanyagának néhány olyan szociokulturális részletét kívánjuk exponálni, melyek alapvetően az idegen föld/hazai föld dichotómiájával kapcsolatos élményanyagára világítanak rá, illetve adalékokkal szolgálnak az adott ország adminisztratív, társadalmi, vallási, kulturális, esetleg társas érintkezési viszonyait, sőt nem ritkán étkezési szokásait illetően is.

I.

A keszthelyi premontrei líceum által kiállított *Testimonium Scholasticum* szerint Gerics a Somogy vármegyei Kéthelyen született 1792. január 18-án Gerics Jakab nem

Festetics László pénzügyi helyzete az apai örökség átvételétől a zárgondnokság időszakáig (1820–1830), *Századok* 150(2016/3), 563–564.

⁵ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár (továbbiakban: OSZK) Quart. Hung. 3727/1–10.

⁶ A kérdés átfogó elemzéséhez lásd Justin Stagl 1995-ben kiadott, *A History of Curiosity. The Theory of Travel 1500–1800* c. művének átdolgozott és kibővített német nyelvű kiadása vonatkozó részeit – STAGL, Justin: *Eine Geschichte der Neugier. Die Kunst des Reisens 1550–1800*, Wien–Köln–Weimar, Böhlau, 2002, főként: 94–102.; Lásd még CAREY, Daniel: Inquiries, Heads, and Directions: Orienting Early Modern Travel, in HAYDEN, Judy A. (ed.): *Travel Narratives, the New Science, and Literary Discourse, 1569–1750*, Farnham–Burlington, Ashgate, 2012, 25–51; BAUM, Constanze: Bode in Paris. Das *Journal einer Reise von Weimar nach Frankreich im Jahr 1787* im Kontext von Reiseliteratur und moderner Stadterfahrung, in BERGHahn, Cord–Friedrich – BIEGEL, Gerd – KINZEL, Till (hrsg.): *Johann Joachim Christoph Bode. Studien zu Leben und Werk*, Heidelberg, Universitätsverlag Winter, 2017, 59–60.

nemesi származású római katolikus családfő és Nagy Borbála gyermekeként.⁷ Egy későbbi feljegyzés szerint „első esztendőbeli növendék pap” volt, midőn 1811-ben felajánlotta szolgálatait Festetics Györgynek.⁸ A keszthelyi gróf által támogatott ösztöndíjasok jegyzékében ugyan nem szerepel a neve, de 1813 és 1818 között a pesti egyetem orvoskarán tanult, majd a fizika és az állatgyógyászat tanáraként alkalmazták a Georgikonban.⁹ Erről az időszakról átdolgozott naplójának tanúsága szerint úgy emlékezett, hogy az iskolaalapító gróf a „Georgicon Állatorvosi tanító székébe igatani méltóztatott, mind a’ mellett, hogy orvosi pályám alatt az állatorvoslásra különös feyelemmel voltam, soknak hijával érzém mégis magamat, hogy hivatalomnak kelletiképpen megfelelhessek”.¹⁰

Gerics nemcsak orvosi előképzettséggel rendelkezett, melyre útja során állatgyógyászati ismereteinek bővítése tekintetében is építhetett, hanem az instrukcióban meghatározott egyéb megfigyelések vonatkozásában is alkalmas személynek számított, mivel a bécsi Politechnisches Institutban, a későbbi Bécsi Műszaki Egyetemen éppen 1820-ban vették jegyzékbe mint korábban medicinából abszolvált hallgatót. Az évszám az előző naptári évben megkezdett tanulmányokra utal, hiszen maga Gerics az intézményben eltöltött tapasztalatairól 1819. december 5-én kelt jelentésében már beszámolt a Directionak.¹¹ Mindez azért is lényeges, mivel az 1818-tól működő intézményben kereskedelmi, műszaki, általános földművelési, vízgazdálkodási, technológiai stb. stúdiumokat folytattak a hallgatók, vagyis a fiatal orvos, ha nem is kész szakemberként indult el tanulmányújtjára, megbízója joggal feltételezhette, hogy előképzettsége alapján sikeresen teljesíteni fogja az instrukcióban előírt feladatokat. Ugyanilyen lényeges szempont volt, hogy Gerics magyar anyanyelvén kívül magas szinten tudta alkalmazni a latin, a német és a francia nyelvet, s mint láthattuk, angolul is tanult a későbbiekben. Az életpálya és előképzettség rövid áttekintése, így a kommunikációs képesség minőségi szintjének számbevétele azért is fontos, mivel Gerics küldetése a specifikus történeti tér és idő relációját tekintve alapvetően a tudományos tudásáramlás folyamatainak a klasszikus centrum és periféria viszonyrendszerben modellálható keretéhez, a változó földrajzi és társadalmi térhez igazodott. Az identitása alakulását meghatározó tényezők tekintetében ugyanilyen lényeges elem, hogy huszonegy éves koráig nem élt távol hazájától, idegen országokról és szokásokról nem rendelkezett tapasztalatokkal, s ez számos esetben megfigyelhető leírásainak értelmezési folyamatában. Ennek jellemző példájaként említhetjük a híres szász egyetemi város, Drezda földrajzi adottságainak számbavétele kapcsán papírra vetett sorait, amikor az Elbán közlekedő vitorlás uszályokat szülőföldjének s ifjúkori előéletének

⁷ MNL OL Festetics Lt Georgikon P 283 10. d. (nincs folio vagy numerus).

⁸ SÜLE: i. m., 44.

⁹ Semmelweis Egyetem Levéltára, Liber Classificationes 20/1/d 3-4. köt. Köszönöm Molnár László levéltáros szíves adatszolgáltatását. MNL OL Festetics Lt Georgikon P 283. 4. d. B2 No. 7.

¹⁰ OSZK Quart. Hung. 3727/1 fol. 4.

¹¹ Szőgi László: *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom egyetemén, I, 1790–1850*, Budapest – Szeged, *Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban I*, 1994, 152.; MNL OL Festetics Lt Központi Birtokigazgatás P 274 3. d. 5. Gerics Pál jelentései külföldi útjáról 1819–1825 fol. 15.

megszokott látványához hasonlította, „milyenek honomban eddig csak a Balatonon láthatók”.¹² Az idegen, illetve a hazai földrajzi tér, természeti adottságok rendszeres összevetése eleve jellemző módszer írásaiban, ami érthető, hiszen olyanoknak írt, akik még nem jártak az általa felkeresett vidékeken.

Sokat mondó ugyanakkor az egy-egy idegen országgal való ismerkedés szempontjából, vagyis a külföldi mentalitással való szembesülés tekintetében az adminisztratív eljárások, a hivatalos személyekkel való érintkezések során szerzett tapasztalatok megörökítése, s itt már nemcsak személytelen hivatalok, hanem az azokat megjelenítő egyének kerülnek mérlegre írásaiban. Geric naplója alapján úgy tűnik, hogy az osztrák császári követségek, konzulátusok rendkívül segítőkészek voltak. Egy alkalommal ráadásul igazán kellemes meglepetésben volt része, mert Hamburgban, amikor az útlevelének intézése céljából az osztrák konzulhoz fordult, „Bodemeyer Austriai consul, Berzsényi Dánielünk szakasztott formája magyarul szólított meg”.¹³ E megjegyzés egyébként arra is enged következtetni, hogy Berzsényit, aki a Festetics család vendégeként sokszor megfordult Keszthelyen, személyesen ismerte. Magától értetődően Angliába történt átkelését követően Geric gyakran megfordult Esterházy Pál herceg¹⁴ követi hivatalában is, s ennek köszönhetően igen fontos kapcsolatokra tett szert.

Az útlevelek felhasználásával és érvényességével kapcsolatban azonban a Franciaországból Angliába történt átkelése kapcsán örökölt meg figyelemre méltó tapasztalatokat, melyek a szigetországból való visszatérésére, illetve a „technológiai utazás” eredményességére nézve is hatással voltak. Mint írja, „[a] vámnál meg vizsgálták ugyan holminkat, de igen irgalmassan bántak velünk a nyájas Frantziák. Úti levelünket azomban elvették, a préfecture-nél keresendőket. Ezek miatt egy kis bajjunk volt. Az idő tudni illik, azóta, hogy Anglia felé megindultunk, igen esszőzre vált, ami miatt feltett szándékunktól, hogy Lilleben s környékén néhány napot töltsünk, eltávoztunk, s arra határoztuk magunkat, hogy az első alkalmat tovább utazásra használjuk. Elmentünk tehát úti levelünkért, de azt a préfet de la police¹⁵ kinem akarta adni, s frantzia úti levelet tolt reánk, igaz ugyan, hogy tsak két frankot /:a mi pénzünkben 23 ezüst krajtzárt tesz egy frank:/ kellett mind egyönknek fizetni, de részént azért, hogy frantzia szélen tsak átutazni akartunk, s annál fogva kormányunktól nyert uti levelünkre szükségünk volt, részént azért, hogy abban a véleményben voltam, mintha prefectus úr, ha csekélységbenis, de csak ugyan zsarolni akar, egy kevésbé boszankodva azt mondám: hát az én hazámnak olly kevés a tekintete Frantzia Országban, hogy kormányomtól nyert uti levelemet semmibe se veszik? Annyi országon jöttem már át, s még attól sehol se fosztottak meg. Mi attól semmi esetre sem akarunk megválni, annyivalis inkább, hogy most Frantzia Országban semmit sem szándékozunk mu-

¹² OSZK Kézirattár Quart. Hung. 3727/1 fol. 83.

¹³ OSZK Kézirattár Quart. Hung. 3727/2 fol. 98. Bodemeyer, August von (1790–1854), osztrák császári diplomata.

¹⁴ Esterházy Pál (1786–1866), herceg, diplomata, gróf Batthyány Lajos kormányának későbbi minisztere, hosszú időn át az Osztrák Császárság londoni követe.

¹⁵ Francia, jelentése: rendőrfőnök.

latni, hanem mennél előbb lehet Angliába átkelni. A szép öreg ember töredelmessen hallgatta beszédemet, s midőn azt végzém, nyájossan mondja: igen becsülöm hazád s kormányod eránti buzgóságodat. Mi is tisztellyük, becsülyük azt. Ki ne tudná, hogy a Magyar legjobb katona a világon? Mi frantziák igen jól tudjuk. S már csak ezért is megbocsáthatnám heveskedésedet. De más részről, mint idegen tán nem is tudod a mi intézkedésinket? Mi, ládde, a határon adóztatjuk meg az idegent, az által, hogy magunk kormánya utlevelét tolljuk az idegenre. De ezen csekélységért azt nyeri az idegen, hogy minden intézvényinkhez ingyen, s még szabadabban járulhat, mint a született frantzia. Az idegen kormányoktól elő mutatott uti leveleket pedig a határon adjuk vissza az utasnak. Te is megkaptad volna a magadét Calaisben, a hová szándékozol. Azomban eleget teszek kívánságodnak, s látomásozom kormányodtól vett úti leveledet, de egyszersmind kötelezlek a frantzia uti levél elfogadására, s elő mutatására”. Gericcs megszegyenülten fogadta a kioktatást, de igazán hálával két év múlva gondolt vissza az ősz tisztviselőre, mert mint fogalmazott „millyen volt álmélkodásom, midőn a Louvre-i galleriába be menvén, [...] azt olvasám, hogy az idegen uti levelével minden nap minden órán, szabadon, fizetés nélkül bemehet a királyi kép s szobortárba, a született frantzia pedig csak szabott órában, s bizonyos, meg határozott napokon”. A francia útlevél birtokában ráadásul ingyen látogathatta a Sorbonne kurzusait is.¹⁶

A nem magasrangú utassal szemben tanúsított arroganciával, illetve kisszerű hivatalnoki mentalitással más országokban viszont bőven volt lehetősége szembesülni. Gericcs naplója szerint szászországi útja során Freibergben a „kapunál meglátomásozták” az útlevelét, de „egy szegény mesterlegényt, ki az alatt még én várakoztam, be jött volt, börtönbe vitetett, s miért? hogy szennyes, s egy kevésé szakadozott volt vándor levele. Velem sem tzeremoniáztak semmit, de nemis gorombáskodtak”. Drezdában viszont neki is akadt kellemetlensége, mivel „a kapunál elvették utazó levelemet, s helyette tartózkodhatási biztosítványt – Aufenthaltcharte – nyerék. Ládámat a postára ide küldvén előre, azután kívánék legelőször is látni; azután pénzemhez. Amott nem tsak sokat várakoznom, de még elég gorombaságotis tünnöm kellett. A miveltszászoknál mostis közmondásban van még a postahivatalbeliek gorombasága, ha tán ezen tzimzet ma már nem mindenikre illik is”. De volt példa arra is, hogy porosz területen, Buchwald előtt, egy csavargót üldöző rendőr őt is szigorúan igazoltatta, s csak miután „úti levelemet renden találta”, engedte útjára.¹⁷ Útban Itália felé, Innsbruckban viszont, vagyis immáron azon állam területén, melynek uralkodója alattvalójának kellett tekintenie magát, komoly szóváltásba keveredett a magát gyűrükkal ékesítő helyi rendőrfőnökkel, aki eleinte nem volt hajlandó láttamozni útlevelét, s csak miután kiderült, hogy gróf Festetics László megbízásából jár el, illetve titkára figyelmeztette feljebbvalóját a nyilvánvaló kisszerű akadékoskodás esetleges várható következményeire, döntött úgy az osztrák hivatalnok, hogy jóváhagyja a magyar utas okmányát, s megadja a város elhagyásához szükséges kilépési engedélyt is („Thorzettel”).¹⁸

¹⁶ OSZK Kézirattár Quart. Hung. 3727/4 fol. 2v–4.

¹⁷ Uo., 3727/1 fol. 56v., 83.

¹⁸ Uo., 3727/9 fol. 14–16.

Gerics naplója alapján egyértelműen úgy tűnik, hogy az emberi kapcsolatokat és érintkezést befolyásoló társadalmi helyzet sokkal kevésbé szabott merev határokat, mint amit az utókor hajlamos lenne feltételezni, vagyis a kor európai szellemi és társadalmi elitje egyáltalán nem volt elutasító a magyar utassal szemben. Ugyanakkor nem kétséges, hogy ebben meghatározó szerepe volt Gerics rendkívüli műveltségének, magas szintű nyelvismeretének, vagyis a formális bemutatkozást és az ajánlólevelek átadását követő rövid beszélgetés azonnal olyan benyomást gyakorolt mindenkire, legyen szó a tudomány embereiről vagy akár főúri társaságról, hogy azonnal bebocsátást nyert a legnevesebb intézményekbe, dúsgazdag bankárok szalonjaiba vagy éppen a vidéki angol kastélyok fogadótermeibe. Útja során természetesen számtalan ebéd és vacsorameghívásban volt része. Az első főrangú vendéglátója – útban Szilézia felé – Eduard von Lichnowsky (1789–1845) herceg volt, ami talán érthető, hiszen a „Hertzezné különösen örült, hogy Magyarokat láthatott, maga is Magyar lévén”. Lichnowsky felesége Zichy Eleonóra (1795–1873) grófnő, vagyis gróf Zichy Károly (1753–1826) konferencia miniszter és Győr vármegye főispánjának leánya a társadalmi helyzettől függetlenül kitüntetett figyelmet tanúsított a magyar vendégei iránt, ami igen fontos adalék a magyar főnemesi származású nők identitásvállalásának kérdéséhez.¹⁹

A cseh főnemes, gróf Eugen Domink von Vrbna (1786–1848), az Estei Ferdinánd Károly huszárezred magyar tisztjeivel együtt szintén asztalához ültette, de a porosz főnemesi családok tagjai, így Reden grófné, Itzenplitz gróf, a Richthofen bárók, majd magától értetődően Reuss zu Köstritz hercege, később Lauterbachban Riedesel báró, szintén kitüntetett figyelmet tanúsított a georgikoni tanár iránt.²⁰ Utóbbi ráadásul a család orvosával gyógyíttatta a beteg Gericset. Gróf Siegmund von Zedtwitz (1778–1847) szintén személyesen is rendelkezésére állt, ajánlólevelekkel látta el. Herceg Joseph Salm-Reifferscheidt–Dyck (1773–1861), a korszak elismert botanikusa maga vezette végig európai hírű kertjében, a németalföldi dúsgazdag földbirtokos, Prosper Ludwig von Arenberg (1785–1861) herceg szintén készségesen segítette, ajánlóleveleket adott számára. Mindezeket figyelembe véve Gerics önérzetesen tett említést kivételnek számító negatív tapasztalatáról, amikor a mecklenburgi Ivenackban Albrecht Joachim von Maltzahn (1762–1828), Pless grófja, akinek híres ménese volt, az ebéde mellől csupán kiüzent a magyar látogató számára, mondván, hogy másnap jöjjön vissza, s a tisztje majd mindent megmutat, ami érdekelheti. Bosszúsán jegyezte meg, hogy „[i]llyen készség hiányt egy gróftól annál kevesebbé vártam”.²¹

¹⁹ Uo., 3727/1 fol. 18.

²⁰ Reden grófné sz. Friederike von Riedesel (1774–1854) bárónő. Itzenplitz, Peter Friedrich von (1769–1834), gróf, államtanácsos, mezőgazdász. Richthofen, Karl Andreas von (1762–1836), báró, államtanácsos, mezőgazdász. Richthofen, Karl Friedrich von (1787–1841), báró, földbirtokos, mezőgazdász. LXIII. Henrik (1786–1841), Reuss zu Köstritz hercege. Riedesel, Georg Karl von (1785–1854), báró, földbirtokos, államtanácsos.

²¹ OSZK Kézirattár Quart. Hung. 3727/1 fol. 19.; Uo., 3727/2 fol. 81, 140.

Mindenképpen elmondhatjuk, hogy általában véve Európa minden országáról pozitív élmények sorát örökítette meg, de Anglia már megérkezésekor meglepetést okozott számára. A Calais-ból Doverbe történt átkelés során ugyanis Gerics egy idősebb úrral ismerkedett meg, s mivel az angol úriember – egy polgári ruhában utazó magas rangú katonatiszt – nem számított arra, hogy egy idegen, ráadásul egy magyar utazó James Thomson (1700–1748) angol költő versciklusából idézve szóljon az „Island of Bliss”-ről, egy doveri szállóba invitálta, és vendégül látta.²² Gerics naplójában így örökítette meg a váratlan gesztust: „Im az angol földönn, a helyett, hogy hátot fordítottak volna, megelőző készséggel volt hozzám azis, kinek egyébbként semmi köze sem lett volna velem”.²³

Gerics a kontinentális szellemi és társadalmi elittel való kapcsolatteremtéséhez hasonló gyakorlatot követett Angliában, s magától értetődő természetességgel jegyezte fel Egremont grófjával, Richmond hercegével vagy éppen az európai hírű mezőgazdász, Bedford hercegével történt találkozását.²⁴ Naplójában ugyanilyen magától értetődően írt báró Karl Ferdinand von Moser (1788–1847) osztrák követségi tanácsossal való részvételéről egy Hyde Park melletti katonai parádén, melynek magyar vonatkozású epizódját is megörökítette. „Jelen voltam egyen, mellyen G[róf]. Szécsényi István az Angol nép figyelmét igen magára vonta; többen kérdezősködtek felőle, ki az? kivált, minekutánna Wellington hertzeg kezét nyújtotta néki, s azt kérdeze tőle: how do you do my friend! – s egy igen bölcsen azt felelé a kérdezőnek, hogy – Hannoverai! – Mi jó izüt neveltünk B[áró] Moserrel, s meg mondtuk ki az, a kiről tudakozódtak. Fájdalommal kelle tapasztalnom, hogy a Magyar nevet nem ismérték”.²⁵

Mindamellettt az európai hírű gazdálkodó Thomas William Coke-nál (1754–1842) tett látogatása a norfolki Holkham Hallban a társadalmi érintkezéssel kapcsolatos megnyilvánulások tekintetében is tanulságos volt számára, ráadásul éppen az Angliában szokásos üdvözlési forma változását, vagyis egy előkelő nő és egy idegen férfi közötti bemutatkozás formáját örökíthette meg. „Hogy magamat bejelentetém, egy pompás nagy terembe vezettem, a hol már egy amerikai ifju, ugy látzott, hogy már jó időtől fogva várakozott, mivel ő is azon fogadóban szállott meg, mellyben én, s ő már megérkeztem előtt már elment Holkham Hallba, Coke urnak szinte fejedelmi lakába. Néhány pertzenetig várakoztam csak, a kandallónál az amerikai ifjuval beszélgetvén. A házi asszonság bejöve. Elejbe menénk mind a ketten, s Ralston /:igy nevezé magár az amerikai:/, kezét fog vele, azt kérvdvén: mint van? /:how do you do?/: én tsak némán bókolék, álmélkodván, hogy egy idegen férfiu egy asszonsággal, mindjárt első találkozás alkalmával régi s közel ismerősként bánik. De ezen

²² Gerics angol irodalmi műveltségének forrása Johann Christian Fick *Elegant Extracts: or Useful Entertaining Poetry, Selected for the Improvement of Young People* című válogatása, melynek 1804-ben Erlangenben kiadott változatával rendelkezett.

²³ OSZK Kézirattár Quart. Hung. 3727/4 fol. 8v.

²⁴ Wyndham, George (1751–1837), Egremont harmadik grófja. Gordon-Lennox, Charles (1791–1860), Richmond ötödik hercege. Russell, John (1766–1839), Bedford hatodik hercege.

²⁵ OSZK Kézirattár Quart. Hung. 3727/4 fol. 188v.

szokással utóbb én is megbarátkoztam, annyiból legalább, hogy hasonló történetem nem akadtam többé fel, noha magam hasonló módon azután se közeledtem első alkalommal legalább senkihez is. – A szokás ereje!”²⁶

A skót főnemesnél, a szakíró Sir John Sinclairnél (1754–1835) tett látogatása a lord asztalánál szerzett tapasztalatok szempontjából is figyelemre méltó, egyrészt a vendégek ültetése, a társalgás, másrészt a férfiak természetes szükségleteinek kielégítése vonatkozásában. „Az asztal nagy volt, s pompás. Gyümölcsökkel s süteményekkel megrakott. A hosszú asztal egyik végén a házi aszszony ült, én jobbján, a másik végén a legidősebb kisaszszony, Sir John az egyik sor közepén. Katona fia, a napokban Indiába menendő, a másik sor közepén. A többi vendégek közben úgy, hogy egy nő személy két férfitól vettetett közbe. A szolgálat pontos, az ebéd igen jó volt, élénk beszéd fűszerezte, a mi angol ebédnél igen ritka. Kezdetben ittis szótlanok voltak a vendégek. Végre midőn a beszéd leg élénkebb volt, Sir John maga eleibe leereszté mind a két kezét, ujaira hegyére, úgy hogy az által hallható zöreje lett. Feléje tekinték, s szeméit ájtattal az ég felé emelve látám. Csendben végezte az asztali imádságot, a mely alatt minden vendég lehajlott fővel csendesen volt. Az ima végeztével fel keltek a nő személyek, s ki gyümölcsöt, s ki süteményt vett magához, azután egymás után mind ki mentek. A nők eltávoztá után felkeltek a férfiak, s mi kívülünk két idegenekenn, valamennyi hátat fordított az asztalnak, fal hosszat lévén több éjtszakai asztaledénnyel ellátva. Kővé vált szoborként állék, nem tudtam hová nézzek, s hová ne. Fellborg²⁷ elneveté magát egy kevéssé rajtam, s mosolyogva mondá német nyelven: nicht war, das haben Sie in ihrem Vaterlande nicht gesehen:²⁸ Ezen szóra észre jöttem, s reá emlékeztem tüstént mind arra, a mit az angol asztaloknál történni hallottam s olvastam. De Sir John figyelmes lett, s felém fordula, bal kezében az éjtszakai edényt tartva, s nyílt nadrág elővel, jobbával karomon fogott, s az ellenében át levő sarokba, az az hátom mögött a fal mellé helyezett asztalkához vezete, mondván: a te edényed meg itt van. Engem ott hagyott, maga meg vissza ment.”²⁹

A kontinentális szokáshoz képest furcsának tűnő eljárást egyébként azzal magyarázta Gerics, hogy a szigetországban az árnyékszék az udvar egyik sarkában található, de egyébként is „az valóságos privátum /:a neve is privy:/”, s mivel gyakran változik az idő, a vendég könnyen megázhat és megfázhat, ráadásul a szőnyeget is összesározhatja. Mindezekre tekintettel, bár „részünkről az ilyen rendelkezéshez szokni kell”, semmi „alkalmatlanság sem érezhető”, csak a tisztaság „ne hiányozzék”. Ugyanitt utalt arra is, amit európai útja során gyakran látott a fogadókban, legalábbis idős emberek részéről, hogy „midőn az ebédlőbe be lép, éjtszakai edényért kiált, s nem ügyelve az ott már számosan öszve gyűltekre, szükségét végzi a fal felé fordulva”. Mindamellet a skót főnemes vacsoráját követő poharazgatás kapcsán sietett leszögezni azt is, hogy angliai főúri asztaloknál szerzett tapasztalataihoz hasonlóan, vagyis ahogy sem Lord

²⁶ Uo., 3727/5 fol. 149.

²⁷ Fellborg (?-?), azonosíthatatlan dán vendég.

²⁸ Német, jelentése: „A saját hazájában ugye nem látott ilyet?”.

²⁹ OSZK Kézirattár Quart. Hung. 3727/6 fol. 51–52.

Egremont vagy Bedford hercegének vendégeként, úgy itt sem élte át, hogy féktelen ivászatba csapott volna át az együttlét a nők távozását követően. „Az első pohár a házi asszonyért ürült. Azután rendre ment az ivás mindenik vendéggel, minekutánna a házi úr s királyi család, meg néhány jelesb férfiak egészségéért ittak, [...] részeg főt azomban egyet se láttam, se valami illetlenséget”.³⁰

Anglia és Skócia a vallásgyakorlat tekintetében is különleges tapasztalatokkal gazdagította. Vasárnaponként a templomokban tömött padsorokat látott, s feltűnő módon naplójában hosszasan írt a szigetországi felekezetekről, de olyan jelenségekről is, melyek esetleg hátrányosan érintették. „London lakosságát s általyában az egész angol népet külsőleg leg alább igen vallásosnak tapasztaltam. Nem járnak ugyan minden nap templomba, hanem a vasárnapot igen meg szentelik. Erre a következőekben több példát fogok majd elő hozni, adandó alkalommal. Itt mégis megjegyzendőnek vélem, hogy házi asszonyom, Mistress Andrews, midőn itt létem első vasárnapján fuvolám hangját hallotta, majd lélek szakadva szaladt fel szobámba, s az Istenre kért, hogy ne gyalázzam meg olyan zajjal házát, millyent vasárnapon a legutolsó bordélyban sem hallani. Elálmétkodtam ezen, s könnyen érthető, hogy fuvolám Angliában elnémult”. Jellemzőnek találta azt is, hogy az angolok általában elítélőek a franciák vallásosságának hiánya miatt, mondván, hogy a vasárnapot nem ünneplik rendesen, sőt a templomból a „játékszinbe mennek”. Az angolok elítélik, ha valaki nem megy vasárnap templomba, s ennek kapcsán felidézte egy Londonban élő német fiatalemberrel történt beszélgetését, akiről ez kitudódott, s onnantól fogva nem fogadták látogatását. Geric's tapasztalata szerint az angolok vasárnap nem is fogadtak látogatót, vendéget hétköznapra szoktak hívni.³¹ Sir John Sinclairrel történt megismerkedését szintén felidézte, aki teljesen természetesen feltette a kérdést, miszerint „hol végzed ájtatosságod”, majd a választ hallván, hogy a római katolikus templom felé veszi az irányt, a presbiteriánus skót főnemes két órán belül egy angol nyelvű imádságos könyvet, valamint egy Alexander Cameron (1747–1828) skót apostoli vikáriushoz és püspökhöz szóló ajánlólevelet küldött számára a fogadójába.³²

Az anglikán egyház ige hirdetése és az egyházi személyek közmegítélése kapcsán azonban ugyancsak tanulságosak sorai. „Nincs kétségem, hogy épületes lehet az isteni szolgálat több angol egyházakban is, minekutánna magamis épültem benne néhány-szor, de ha a többiről kell itélnem tulajdon tapasztalásomnál fogva, általyában más kell mondanom. Lithurgiájokat a pap ájtatosság nélkül, majd csak nem mechanic végzi, a szószékéről beszédjét minden indulat s mozgás nélkül olvassa le. Ehez járul az, hogy az angol egyház papjai, kivált a főpapok, éppen nem a legnagyobb becsben állanak a közönség előtt /:a mi ugyan mind az egészre, mind sok egyesekre nézve nagy méltatlanság, minekutánna magamis ismérek néhányot, ki tisztében szintoly fedhetetlen, mint egyéb maga viselésében:/, minekutánna némelyek olly botrányokat tettek itt létemkoris, mellyek nem csak a vétkest, hanem az egész angol papi rendetis

³⁰ Uo., fol. 52v–53.

³¹ Uo., 3727/4 fol. 42–43v.

³² Uo., fol. 44.

guny s megvetés tárgyává tették. Szégyenleném világi létemre is ezen történeteket a közönség előtt elbeszéli. Csak azt jegyzem meg, hogy az idegen könnyen elfogulva van már előreis csupa láttára az angol-egyházi papnak, s micsoda akkor, ha száraz szavai se a szívet, se a lelket nem emelik, nem mozditják oda ahova kell. Én leg alább úgy voltam az angol egyházban, s nem csak a városban, hanem falusi helyekénis, a hol más templom nem létében angol egyházba kelle mennem.”³³

Bracy Clark (1771–1860) állatorvossal és patkolókováccsal történt megismerkedése a Magyarországon ez idő tájt még nem ismeretes felekezetek vallásgyakorlata, illetve közmegítélése kapcsán volt tanulságos számára, annál is inkább, mivel a kontinensen is hírnévnek örvendő Clark a kvéker közösséghez tartozott. Gerics kérte, hogy vezesse el templomukba, mire a válasz az volt, hogy nincsenek templomaik, hanem „Gyűlés helyeink /:meetings house:/, s ezeknek egyikébe szívesen elvezetlek. Mi a vallást belsőkben keressük s nem a külső szertartásokban”. Gerics is egyetértett ezzel, mondván, hogy „lélekben s igazságban kell imádni az Istent”. Közvetlen tapasztalatai azonban igen sokat mondóak voltak számára, mivel a kvékerek nem tanultak teológiát, de kiváló orvosok, gyógyszerészek, kézművesek kerültek ki közülük. Társadalmi elismerésüket tekintve pedig fontosnak tartotta feljegyezni, hogy „tettel olyan emberek, kiknek a kormány még az olyan következtetéseket is elengedte, millyenekkel minden polgár tartozik, úgy mint a fegyver viselést, eskü letételt. Példa nincs, hogy a bíróság valamelly Quackert bűnbén marasztalt, annál kevesebbé, hogy halálra ítélte volna. Hogy a kalapjokat le nem vennék, azt nem tapasztaltam, ellenben legalább, kikkel érintkezésben voltam, szintugy tisztelkedtek, mint más angolok”.³⁴

Alapvetően azonban tehertétel volt számára a londoniak túlzott vallásossága. Mint megjegyezte: „Annyi vallásos örültet sehol sem láttam, mint itt. Mindenik szálláson volt bajjom házi aszszonyommal a vallás titkai feszegetése miatt. Az elsőtől elmentem okais az volt, hogy menekedni akartam az ilyen ábrándozóktól, de nem sokára kelle tapasztalnom, hogy a másíkis olyan volt, pedig én nem csak nem adtam alkalmat reá, hanem inkább kerültem is, a vallásbeli tárgyat szintugy, mint a politikait vitatni. Nem lehete ezután csudálkoznom, hogy a Londoni örültek házában nagyobb része a szenvedőknek *mania religiosa* következtésében tépelődik. Már Párisban másképp!”.³⁵

Feltűnő, hogy a georgikoni tanár – Angliával összevetve – a franciaországi Bourbon restauráció negatív következményeire is utalt naplójában a vallásgyakorlat vonatkozásában. Egy alkalommal ugyanis a fővárosban tanúja volt annak, amint egy kaptatón küszködő fuvaros heves káromkodások közepette ösztökelte lovait, melyeket dühében – egyebek mellett – semmirekellő jezsuitáknak titulált. Gerics szerint nem lehetett nem észrevenni a célzatosságot, mert éppen papi szeminaristák egy csoportja haladt el a fuvaros mellett, akik szemlesütve voltak kénytelenek hallgatni a gyalázkodásokat, miközben a kárörvendő bábáskodók egyéb megjegyzéseket is tettek. A georgikoni tanár tapasztalata szerint ez aligha volt meglepő, mivel a francia fővá-

³³ Uo., fol. 44v.

³⁴ Uo., fol. 46–46v.

³⁵ Uo., fol. 51v.

rosban kongtak az ürességtől a templomok, ami nemcsak a forradalom hatásának, illetve annak volt tulajdonítható, hogy a hosszú háborúk miatt eldurvultak a fiatalok, hanem a Bourbon restaurációt követően a vallásgyakorlatot kényszerrel, a „középkor szellemében tulzólág, s így csekély sikerrel hoztak életbe”.³⁶

A naplót olvasva egyébként feltűnik, hogy a francia háborúk hatásaira több alkalommal hivatkozik, így a száműzött francia császárra. Sajnálattal említi, hogy Angliából Franciaországba visszatérve a Napóleonról szóló könyveit Boulogne-ban „minden ceremónia nélkül elvették”. A Bourbon restauráció iránt egyértelmű ellenérzéseket táplált, melynek éppen az egyik, az instrukcióban meghatározott helyszín felkeresése alkalmával szerzett tapasztalatai szolgálták megerősítésül. Rambouillet-ban egy báró Watteau nevű jószágkormányzóval beszélgetett, aki flandriai születésűnek mondta magát. Korábban báró Vinzenz von Barco (1718–1797) császári királyi tábornok huszárezredében szolgált, s minden bizonnyal amiatt, hogy Gerics az Osztrák Császárság alattvalójának számított, „dicsekedett azzal, hogy Francia ország ellen fegyvert viselt. A frantziákat szidta, pocskolta”. A georgikoni tanár esetében azonban pontosan az ellenkező érzéseket váltotta ki a báró magatartása, hiszen mint írta: „Nekem fájt ez, hogy frantzia kenyéren élő nem áttal így beszélni, noha magam sem vagyok Frantzia. Örültem, hogy békével s jószerével menekedhettem a Bátorótól, éppen nem csudálván ilyenek után, hogy a Bourbonok gyűlöletesek a nép előtt, midőn ilyenek a királyi tisztviselők még idegenek előtt is”.³⁷

II.

Utazása alatt, ha egy-egy nagyobb városban hosszabban időzött, Gerics színházi előadásokra is jegyet váltott. Hannoveri színházi élményei kapcsán némi iróniával emlékezett meg arról, hogy egy mellette ülő katonatiszt először angolnak vélte. Ez egyébként nem meglepő, s itt nem feltétlen az angol uralkodó család hannoveri hátterére kell gondolni, mivel sok angol tiszt a havi járadékából a szigetországban csak szűkösen vagy egyáltalán nem tudott volna megélni, ezért különböző német fejedelemségekben telepedett le.³⁸ Naplójában párizsi színházi élményeiről nem írt, viszont annál hosszabban értekezett London „köz mulató helyei”-ről. Az Italian Opera House nem nyerte el tetszését, mert páholyai „ferdek lévén szintolly kevésbé kényelmes belőlök a nézés mint a Pesti oldalast levő páholyokból”, s bár „a mi hires nevezetes van külföldön, akár zenész, akár énekes, ezen szinen megfordul”, az előadásokat rendetlenül szervezik. Rossini egyik művét ötször hirdették meg, s mindig mást adtak, „tehát Angliában sem megy minden rendesen, s kellekiképpen, mint némellyek az Angolyokért elfogulva, el akarnák hitetni”. Megjegyezte azonban azt is, hogy „sohase tapasztaltam legkis-

³⁶ Uo., 3727/7 fol. 25–26.

³⁷ Uo., 3727/8 fol. 31.

³⁸ MNL OL Festetics Lt Központi Birtokigazgatás P 274 3. d. 5. Gerics Pál jelentései külföldi útvjáról 1819–1825 fol. 230v; CROWDER, Norman K.: *British Army Pensioners Abroad, 1772–1899*, Baltimore, Genealogical Publishing Company, 1995.

sebb illetlenségetis, a miről pedig minden angol játékszint általlyában vádoltatni hallottam s olvastam”.³⁹

Magától értetődően a korabeli két „legjelessebb játék színhely”, vagyis a Drury Lane és a Covent Garden szintén szerepel a naplóban. „Leg örömeztőbb mentem ezen két színházba, mivel mindenikenn igen jeles színészek színészkednek, s Shakespeare darabjai ezekenn adatnak elő, ujjabb darabok mellett, önnként érthető, de a nagy költő becse úgy meg van a nemzet előtt alapítva, hogy mindég számos látogatókat számlál a honniak közt is. Idegenre nézve pedig mi lehet érdekeseb, mint ezen classicus becsü munkákat színenis látni, s egyszersmind az angol nyelv igazi kimondásával, melly a társas élet nyelvétől sokban elüt”. Igaz, hogy magát az előadást nem élvezhette teljesen zavartalanul, mert itt tapasztalta meg azt is, hogy a kakasülő olcsóbb helyeire a „miveletlenebbek többen mennek oda fel”, s dióval, narancshéjjal dobálják az alsóbb szinten elhelyezkedett nézőket. Mindamellelt jelen volt egy olyan előadáson is, melyet IV. György (1820–1830) király is megtekintett, de Gericcs némileg megütöközve idézte fel, hogy a király az őt éltető nemzeti himnuszt maga is énekelte, az ütemet pedig pálcájával verte az erkély korlátján. A londoni színházi előadások különös jelenségét, „a máshol Európában nem találhatót” szintén nem hagyta említés nélkül, vagyis „az úgy nevezett nonsense song /:értelem nélküli ének:” előadását, mely „ha az énekes ügyes bohótz, minden rendű hallgatót megnevetet”. E műfaj népszerűsége megmagyarázhatatlan volt előtte, hiszen tökéletesen ellentétesnek tűnt az angolok racionális mentalitásához képest. „Ki hinné, hogy ilyen hiábavalóság a Londoni fő játék színeken nem csak eltüretik, hanem még kedvessenis vétetik, hogy a függöny leeresztése s felvonása közt legyen valami nevetető, vagy a mint az angolyok mondaní szokták *dry humour* /:humor siccus:/ szerző”.⁴⁰

Ugyanakkor London világának könyörtelen valósága sem maradt ismeretlen előtte, s amilyen megütöközéssel számolt be a *Directiónak* a gyermekmunka törvényellenes alkalmazásáról, ugyanilyen részvétellel írt a kéményseprő gyermekek sorsáról, akiket kicsi koruktól az emeletes házak kandallóinak kürtőibe eleven kéménytisztító eszközként hajszoltak fel gazdáik. Gericcs egy parlamenti vizsgálóbizottság megállapítására is hivatkozott, miszerint a gyermekeket vagy szüleiktől, vagy a dologházaktól lopják el, s „nem csak verésekkel kéntelenítettnek a kéménybe mászásra embertelen gazdáik által, hanem gyakorlottabbakatis küldenek utánnok, kik lábaikat hegyes tövisekkel böködik, vagy szalmát gyújtanak alattok, hogy azzal a kéménybe felmenni kényszerítsék a gyenge gyermekeket, kik hat, sőt, négyesztendőös korokban is ilyen sanyaru munkára szorittatnak”.⁴¹

Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy a Gericcs által nem egyszer öniróniával is emlegetett „anglomániája” az előbbi tapasztalatok hatására valamiképpen csorbát

³⁹ OSZK Kézirattár Quart. Hung. 3727/4 fol. 177v–178.

⁴⁰ Uo., fol. 181–182.

⁴¹ Uo., fol. 195. A hivatkozott parlamenti vizsgálat jegyzőkönyvrészletét lásd LEWIS–STEMPEL, John (ed.): *England: The Autobiography. 2000 Years of English History By Those Who Saw It Happen*, London, Penguin, 2005, 239–241.

szenvedett volna. Annál is inkább, mivel átdolgozott naplójának pontosan azt a részét, melyben a kontinensre, vagyis Franciaországba való visszatérésének elbeszélését kínálja az olvasónak, mindenképpen sokatmondóan a szigetországi és más országok fogadói közti összehasonlítással kezdi. „Az utas azt fogja tapasztalni egész Angliában, hogy ha valami rendkívülit nem kér, pontban kész a szolgálat, ha közönségesen azt hallja is, hogy semmi sincsen készen. A tenger tulsó partján ellenben, midőn beszáll az utas, még falu helyen is többnyire hosszabb étel és ital jegyzékkel hozatik késértetbe, mint a minden szentek litániája, s ha kérdi, hogy az mind készen van-e? – igennel felelnek, s ha választ valamit, az udvarias polgár többnyire azzal jön vissza, hogy a kívánt éték épp most fogyott el, holott magán kívül semmi idegent nem lát”.⁴²

Ami a fogadókat és az ételeket illeti, a legrosszabbul talán mégis Mecklenburgban érezte magát, mert nemcsak küldetésére nézve érték negatív élmények, miszerint korábban idézett megfogalmazása szerint „itt minél többet bókolnak, annál kevesebb őszinteségre, s jó szívűségre találtam”, hanem a fogadók és az asztal „örömei” egyaránt hagytak kívánni valót maguk után. „Neubrandenburgba menet furtsán jártam. Kotsisom a hertzege palotába akart vinni, melly a kerékded város közepénn levő négy szegű tér egyik oldalát képezi, de a melly se nem olly nagy, se nem olly szép, mint a másik oldalon, de annak közelében levő nagy vendégfogadó. Szerentsémre még idejénn észre vettem tévedésemet, az örkatonát s házikóját megpillantván. No már itt gondolám, hogy majd kaphatok levest, a mit ezen vidékenn ritka házban láthatni. Megrendeltem, de késsel lehetett vagy kellett volna metzeni, nem kalánnal enni. Semmi ételle nem volt használható a pompás fogadónak. Mégis minden felette drága. Más fél tallért⁴³ kelle fizetnem, hogy Hund⁴⁴ /:a kotsmáros valóságos neve:/ asztalánál ültem, s semmit sem ehettem. Elgondolhatni, hogy nem soká késtem az éhkoppi palotában, s jó reménységge halladék előbbre.”⁴⁵

Pomerániában már jóval méltányosabb árat kérő és szívesebb fogadással is találkozott, viszont az északi ízlésnek megfelelően előétel gyanánt felszolgált hideg hallal nem tudott mit kezdeni, mondván, „egészen megrázkódtam, midőn a *table d'hôte*-nál a nagy tengeri halat meglátám, két ujjnyi vastag szalonnájával. Hogy érintetlen vitték el tőlem, alig kell említenem”. A folytatás azonban kárpótolta, mert a „leveses tál azonban kimondhatatlan örömet gerjesztett bennem, a mit asztalnál még soha sem tapasztalék. Első kaptam az izletes eledelből, mivel elnökösködő fogadósom 60 vendége közt annyira megkülönböztetett, hogy első helyre ültetett”. Fogadósát érthető módon nem akarta megbántani, azonban a régió különleges csemegeként felkínált étellei egyáltalán nem nyerték meg tetszését, s mint írta: „az én magyar ínyemnek a nyers s füstölt lúd oly kevésbé tetszett, mint ezen a tájon a kövesztetlen sonka”.⁴⁶

⁴² OSZK Kézirattár Quart. Hung. 3727/7 fol. 2v.

⁴³ 1 porosz tallér = 24 garas, de ekkor már forgalomban volt az egytalléros névértékű bankjegy.

⁴⁴ Német szó, jelentése: eb.

⁴⁵ OSZK Kézirattár Quart. Hung. 3727/2 fol. 73.

⁴⁶ Uo., fol. 76, 79.

Az angol konyha sajátosságaival egyébként szintén észak-német területen szembesült, méghozzá Hamburgban, ahol a bajor konzul ebédjére volt hivatalos. „Egy nagy borju negyed sülve volt az első étel. Angol szokás szerént a házi ur fogott a pecsenye meteléséhez. Először is annak közepébe vágott. Nyers vér folyt abból ki. Vendég társam, egy helybeli senator igen *delicieuse*-nek mondá, a mi előttem éppen másnak lázott. Én hallgaték, mert asztal felett akármilyen nemű legyen előttem, másról inkább szeretek beszélni, pedig tán a szép házi asszony is, az ur is, szeretett volna tölemis hasonlót hallani. Mindenik reám nézett, amaz némán átellenemben. Emez így szólamlott meg: Uram! Ön a császári tartományokból jöven, tán levesre várt. Sajnálom, hogy csalatkoznia kell. Én Bécsset 10 esztendő előtt hagytam el; asztalomat angol lábra állítám, s azon még soha sem volt még (sic) leves. Mi nem levesen kezdjük az ebédet, mint Bécsben szokták. Nálunk az első tál étel a roast beef, a mint látja”.⁴⁷

Jóllehet, mint később is utalt rá, a véres marhahússal sosem barátkozott meg, Anglia az „előítéletek” egyikétől mégis megszabadította, s egy igazi ételkülönlegesség kedvelőjévé tette. Egy alkalommal ugyanis, amikor a tengerparton járt, megrökönyödve látta, hogy „néhányan papirost vévén ki zsebjökből, töltés formára öszve hajtották /staniclit csináltak/ s egyebekkel egyetemben ők is shrimpet kiáltoztak: apró kis tengeri rákok ezek. Megundorodtam mikor portzogatni kezdék, szintugy midőn honnyomban tserebogarat enni láttam. Úti társaim mind azon által rajtam erősködtek, s kóstolásra kényszerítettek, a nem igen kellemetes külsejű apró rákokat olyan izletesnek találtam, hogy magam is vettem valamelyest, s egy elő ítéletenn történt győzelmemen örvendtem”.⁴⁸

III.

Miközben kétségtelen, hogy Gerics írásaiban a „technológiai utazás” megörökítésének legfőbb ismérve, a racionális szemléletmód határozza meg döntően a látottak utólagos közvetítését, viszont az „érzelmes utazás” előbbieken ismertetett, nem ritkán anekdotisztikus élményanyagának felidézése mellett Gerics átdolgozott naplójában a patrióta attitűd megnyilvánulására is találunk példát. Feltűnő ugyanis, hogy amikor a híres holland egyetemi város, Leiden szellemi kisugárzásáról szól, természetesen kellő részletességgel tárgyalva az egyetem tanáraival történt találkozását, ugyanilyen fontosnak, illetve a jövő generációk nevelése szempontjából figyelemre méltónak tartja egy különleges történelmi esemény képi ábrázolását, művészi megörökítését. „Egy másik templomban van Hadrianus Vervius⁴⁹ köemléke. A parancsnoka volt Leidennek, midőn Alba⁵⁰ a várost megszállotta, s készebb volt a felzendülteknek mar-

⁴⁷ Uo., fol. 89v.

⁴⁸ Uo., 3727/5 fol. 180.

⁴⁹ Utalás Leiden 1574. évi második ostromára, amikor Pieter Adriaans van der Werff (1529–1604), Leiden polgármestere az ostromló spanyolokkal szembeni kitartás emblematikus alakjává vált.

⁵⁰ Alba harmadik hercege, Don Fernando Álvarez de Toledo y Pimentel (1507–1582), II. Fülöp (1556–1598) spanyol király uralkodása idején Németalföld helytartója.

talékul átadni magát, mint a várost a spanyoloknak feladni. Van den Bree⁵¹ mesteri kézzel adta elő azon pillanatot, melyben átadja kardját, hogy inkább öljék meg, csak a város feladására, esküje szegésére ne kényszerítsék. Minő dicső karakter az, mely az éhhal halókon szánakodva, a zendülők ostromtól meg nem rettenve, csak kötelessége szentségére emlékezni, rendületlen áll egy kőszirtként. Be felségesen vannak ábrázatán kifejezve az egymással küzdő indulatok, melyeket a férfias szilárdság mind leküzd! Érdemes valóban ilyen képet, ily tett emlékéül, oktatásul, ösztönül a késő maradéknak is átadni.”⁵²

E tanulmány kereteit messze meghaladná a rendkívül gazdag szociokulturális tapasztalatok további rekonstruálása. Mindamellettt reményeink szerint a fentiekben idézett egyedi élmények és jelenségek felvillantása elégségesnek tűnik ahhoz, hogy érzékletes képet kapjunk mindarról, hogy mivel szembesülhetett egy magyar utazó a 19. század eleji Nyugat-Európa országait járva.

Abstract

“Since I Left my Homeland...”. A Technological Journey and its Sociocultural Dimensions, 1820–1825

This paper is intended to shed some light on the socio-cultural aspects of an early nineteenth-century technological journey undertaken by Pál Geric (1792–1868), doctor, veterinary surgeon and professor of Hungary’s first college of farming, the Georgikon, founded by Count György Festetics (1755–1819) in 1797. Although the travel instructions issued by his successor, Count László Festetics (1785–1846), determined the ultimate aim of recording technological experiences, such as advanced farming techniques, principles and methods of selective breeding as well as establishing a network of cooperation between the institute of Keszthely and the respected Western European centres of knowledge, the abridged version of a detailed journal and diary recorded by Geric in Western Europe contain many a paragraph on his impressions relating to foreign lands, customs, communication, or even diets. For this reason, Geric’s remarks and interpretations are quite revealing of manners or of inherited traditions shaping the identities and attitudes of contemporary Europe’s communities and various social layers.

⁵¹ Bree, Mattheus Ignatius van (1773–1839), historizáló festő, az Antwerpeni Akadémia igazgatója.

⁵² OSZK Kézirattár Quart. Hung. 3727/3 fol. 32.